

УДК 338.43:633.63:631.11

Парубок Н.В.

аспірант кафедри економіки

Уманського національного університету садівництва

**БУРЯКІВНИЦТВО В ЕКОНОМІЦІ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ****SUGAR BEET CULTIVATION IN THE ECONOMY
OF AGRICULTURAL ENTERPRISES****АНОТАЦІЯ**

У статті проаналізовано сучасні тенденції розвитку галузі буряківництва Черкаської області та розкрито об'єктивні та суб'єктивні причини її кризового стану. Виявлено вплив розміру зібраної площі цукрового буряка на рівень дохідності в сільськогосподарських підприємствах Черкащини.

Ключові слова: цукрові буряки, зібрана площа, валове виробництво, урожайність, рівень дохідності, групування.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы современные тенденции развития отрасли свекловодства Черкасской области и раскрыты объективные и субъективные причины ее кризисного состояния. Выявлено влияние размера собранной площади сахарной свеклы на уровень доходности в сельскохозяйственных предприятиях Черкащины.

Ключевые слова: сахарная свекла, собранная площадь, валовое производство, урожайность, уровень доходности, группировка.

ANNOTATION

The article analyzes the current trends in the field of sugar beet cultivation in Cherkassy region and it is revealed the objective and subjective causes of its crisis. The influence of the size of the harvested area of sugar beet to the level of the profitability in agricultural enterprises of Cherkassy region was discovered.

Keywords: sugar beets, harvested area, total production, yield, level of the profitability, grouping.

Постановка проблеми. З-поміж усіх галузей рослинництва в найскладнішому становищі опинилося буряківництво. На фоні розбалансування цукробурякового підкомплексу АПК та слабкої прогнозованості цін на цукрові буряки їх виробництво часто було збитковим. За таких умов землекористувачі з року в рік відмовлялися від ведення буряківництва. Зміна економічних і правових умов функціонування цукробурякового підкомплексу мала ланцюгову реакцію в усі його сфери – від зменшення посівів та валових зборів цукрових буряків в аграрній сфері до зниження виробництва цукру в цукровій промисловості та занепаду спеціалізованого машинобудування, посилення безробіття на селі та зниження соціальних стандартів в населених пунктах, де цукрові заводи були формуючими підприємствами [1]. Стабільність функціонування цукробурякового підкомплексу нині є досить важливим питанням, яке значною мірою залежить від стану розвитку галузі буряківництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку цукробурякового підкомплексу привернули увагу таких науковців, як П. Борщевський, Н. Бутко, П. Гайдуцький,

М. Дем'яненко, М. Коденська, О. Крисальний, В. Кузьома, І. Лукінов, А. Лисецький, М. Малік, В. Месель-Веселяк, Ю. Нестерчук, О. Олійник, О. Онищенко, М. Пархомець, П. Саблук, Н. Ткаченко, М. Федоров, О. Шпичак, В. Юрчишин та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Останніми роками вченими-економістами приділяється багато уваги як теоретичним проблемам стану й ефективності виробництва цукрових буряків, так і практичним питанням функціонування галузі. Однак отримані результати залишають шлях для подальших досліджень у сфері визначення основних тенденцій розвитку та ринкових показників сільськогосподарських підприємств галузі буряківництва.

Мета статті полягає у вивченні поточної ситуації на вітчизняному ринку цукрових буряків в умовах ринкової трансформації, аналізі сучасного стану виробництва цукрових коренеплодів із застосуванням методу структурного групування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сільське господарство традиційно відіграє провідну роль в економіці Черкащини. У період реформування АПК регіон утратив не лише баластові економічно обґрунтовані норми господарювання, а й кращі традиції ведення сільськогосподарського виробництва. Це призвело до спаду валового виробництва сільгоспкультур і продуктивності галузі рослинництва, а також до занепаду тваринництва. І до сьогодні аграрним підприємствам не вдалося досягти рівня економічних показників, які мали місце до набуття Україною незалежності.

Щодо розвитку галузі буряківництва в Україні, то вона перебуває в кризовому стані. Більш як у два рази скоротились посівні площі, майже в три рази – виробництво цукру, що спричинило банкрутство і закриття десятків цукрових заводів та підприємств харчової промисловості.

Незважаючи на певний ріст урожайності цукрових буряків та збільшення посівних площ у 2014 р., буряківництво України загалом та Черкащини зокрема знаходиться у стані занепаду. І на це є низка об'єктивних та суб'єктивних причин, серед яких необхідно виділити основні [2]:

– загальна економічна криза і послаблення ролі держави в розвитку цукробурякового виробництва;

– втрата економічної зацікавленості виробників у вирощуванні цукросировини;

– недосконалість механізмів економічного регулювання виробництва;

– незавершеність і недосконалість приватизаційних процесів у цукровій галузі;

– порушення цінового паритету;

– нерозвиненість ринкових відносин у сфері виробництва, переробки і реалізації цукру;

– інтервенція на український ринок цукру з тростини та цукровмісних продуктів;

– повна відсутність інвестицій у галузь, її непривабливість для вітчизняних і зарубіжних стратегічних інвесторів;

– відсутність чіткого законодавства та правових основ організації виробництва та регулювання ринку цукру;

– різке скорочення матеріально-технічного забезпечення бурякосіючих господарств і цукрових заводів тощо.

У 2014 р. на Черкащині цукрові буряки були зібрані з площі 17,3 тис. га із середнім рівнем врожайності 499,0 ц/га, що дало змогу отримати валовий збір у розмірі 8627,0 тис. ц цукрових коренеплодів. Основна частка виробників припадає на сільськогосподарські підприємства, які в 2014 р. забезпечили 98,4% обсягів її продукції.

Практика доводить, що перспективний розвиток буряківництва має здійснюватися у великих сільськогосподарських підприємствах. Саме вони можуть організовувати вирощування і збирання врожаю на науковій основі, забезпечити високу ефективність функціонування галузі буряківництва [3, с. 87–88]. Аналіз досягнутого рівня розвитку буряківництва через групування за розміром зібраної площі в динаміці характеризує кількісний склад бурякосійних підприємств та урожайність цукрових буряків (табл. 1). Так, у 2014 р. загальна кількість сільськогосподарських підприємств, що займалися вирощуванням цукрових буряків,

скоротилася на 48,1% порівняно з 2010 р. Урожайність цукрових коренеплодів у цілому по області зросла на 44,7% проти 2010 р.

Варто зазначити, що більшість сільгоспприємств вирощували цукрові буряки на невеликих за розмірами площах: у 2010 р. на площі до 50 га – 38 господарств, або 35,9%; на площі 50,01–100 га – 18 господарств, або 17,0%; на площі 100,01–250 га – 17 господарств, або 16,0%. Вирощування коренеплодів у 2014 р. на площі до 50 га здійснювали 17 підприємств, або 30,9%; на площах 50,01–100 га та 100,01–250 га – по 10 господарств, або по 18,2%.

Збільшення посівних площ у більшості сільгоспприємств Черкаської області не супроводжується підвищенням урожайності (особливо це прослідковується в 2014 р.), тому слід зазначити, що господарства розвивають буряківництво екстенсивним шляхом, що спричиняє погіршення економічних показників діяльності агропідприємств та зниження конкурентоспроможності їх продукції.

Важливим фактором, що суттєво впливає на обсяги валового виробництва продукції цукробурякового підкомплексу та характеризує рівень інтенсивності його розвитку, є врожайність цукрових буряків. Детальний аналіз, проведений на основі групування бурякосійних підприємств за показниками зібраної площі та валового збору, показав, що в 2014 р. 12,7% сільськогосподарських підприємств Черкащини досягли врожайності цукрових буряків від 350,1 до 400 ц/га, 30,9% господарств – від 400,1 до 450 ц/га, 21,8% сільгоспприємств – від 450,1 до 500 ц/га, а 16,4% господарств – понад 500 ц/га, і на ці сільгоспприємства припадає, відповідно, 3,5%, 33,5%, 29,5% і 28,3% загальної зібраної площі цукрових буряків області (табл. 2).

Як бачимо, наведене структурне групування містить досить значну кількість груп. Це пояснюється, по-перше, тим, що таке групування повинно відобразити всі можливі значення рівня врожайності, по-друге, воно має забезпечити виокремлення як передових, так і від-

Таблиця 1

Групування сільськогосподарських підприємств Черкаської області за зібраною площею цукрових буряків

Групи підприємств за розміром зібраної площі, га	2010 р.			2014 р.		
	Кількість підприємств, од.	%	Урожайність, ц/га	Кількість підприємств, од.	%	Урожайність, ц/га
до 50	38	35,9	216	17	30,9	425,6
50,01–100	18	17,0	275	10	18,2	528,3
100,01–250	17	16,0	223	10	18,2	529,1
250,01–500	17	16,0	291	9	16,4	516,9
500,01–1000	6	5,7	236	2	3,6	513,7
1000,01–2000	4	3,8	275	7	12,7	488,9
2000,01–3000	5	4,7	297	-	-	-
понад 3000	1	0,9	299	-	-	-
По області	106	100,0	276	55	100,0	499,0

Джерело: складено з використанням [4; 5]

сталих господарств, рівень урожайності в яких може істотно відрізнятись від основної кількості господарств [6].

Водночас звертає на себе увагу той факт, що в області є господарства, врожайність цукрових буряків в яких у три рази нижче рівня передових. Це свідчить про наявність значних резервів щодо підвищення врожайності коренеплодів у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області.

Валове виробництво цукрових буряків прямо пропорційно залежить від рівня врожайності культури. Аналізуючи структурне групування за показником валового збору, слід зазначити, що найбільший його обсяг отримали підприємства за групами врожайності 400,1–450 ц/га, 450,1–500 ц/га та понад 500 ц/га, що складає 30,2%, 29,4% і 34,6% відповідно у структурі валового виробництва цукрових коренеплодів Черкаської області. За рахунок збільшення врожайності цієї культури останнього досліджуваного року обсяги валового збору цукрових буряків зросли на 44,2% порівняно з 2013 р., проте зменшилися на 11,7% проти 2010 р. (табл. 3). У структурі виробництва цукрових буряків найбільшу питому вагу займають сільськогосподарські підприємства, частка яких щорічно зростає і в 2014 р. склала 98,4% (8488 тис. ц). Господар-

ства населення, навпаки, зменшують обсяги виробництва цукрових буряків.

Лідерами з виробництва цукрових буряків у Черкаській області є сільськогосподарські підприємства Жашківського, Тальнівського, Корсунь-Шевченківського, Лисянського, Уманського та Маньківського районів, які виробили 91,3% обсягу коренеплодів області (рис. 1).

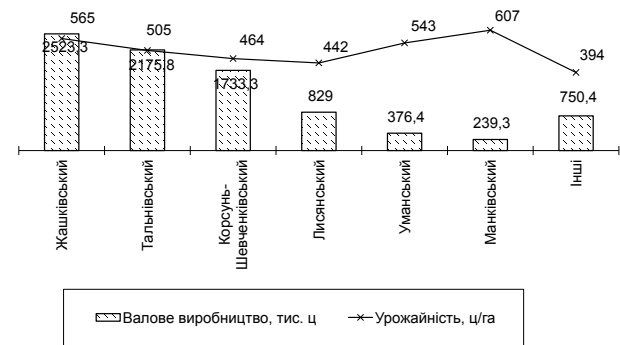

Рис. 1. Виробництво цукрових буряків та рівень їх урожайності в розрізі районів-лідерів Черкаської області 2014 р.

Джерело: складено з використанням [4]

Урожайність цукрових буряків у більшості агропідприємств районів-лідерів Черкащини вище середнього обласного рівня, який скла-

Таблиця 2

Групування сільськогосподарських підприємств Черкаської області за врожайністю цукрових буряків у 2014 р.

Групи підприємств за врожайністю, ц	Кількість підприємств, од.	%	Зібрана площа		Валовий збір	
			тис. га	%	тис. ц	%
до 200	1	1,8	0,1	0,6	19,1	0,2
200,1–250	3	5,5	0,1	0,6	24,4	0,3
250,1–300	2	3,6	0,2	1,2	55,5	0,6
300,1–350	4	7,3	0,5	2,9	164,1	1,9
350,1–400	7	12,7	0,6	3,5	236,4	2,7
400,1–450	17	30,9	5,8	33,5	2603,6	30,2
450,1–500	12	21,8	5,1	29,5	2535,7	29,4
понад 500	9	16,4	4,9	28,3	2988,0	34,6
Всього	55	100,0	17,3	100,0	8626,9	100,0

Джерело: складено за даними Головного управління статистики в Черкаській області

Таблиця 3

Обсяг та частка виробництва цукрових буряків у Черкаській області за категоріями господарств

Рік	Всі категорії підприємств		У тому числі:			
	тис. ц	темп росту до 2010 р., %	сільськогосподарські підприємства		господарства населення	
			тис. ц	питома вага, %	тис. ц	питома вага, %
2010	9770	–	9590	98,2	180	1,8
2011	14393	147,3	14004	97,3	389	2,7
2012	14290	146,3	13964	97,7	326	2,3
2013	4818	49,3	4657	96,7	161	3,3
2014	8627	88,3	8488	98,4	139	1,6
Темп росту 2014 р. до 2010 р., %	88,3	–	88,5	100,2	77,2	88,9

Джерело: складено з використанням [4]

дає 499 ц/га. Так, у 2014 р. у Жашківському районі сільськогосподарські підприємства з невеликими зібраними площами цукрових буряків отримали врожайність 600 ц/га і вище (табл. 4). Крім того, у більшості цих підприємств сума виробничої собівартості 1 ц продукції в середньому складає близько 30 грн.

Однак інші сільгоспідприємства області вирощували цукрові буряки з нижчим рівнем врожайності, що, своєю чергою, залежить від розвитку культури землеробства, дотримання технологічної дисципліни та системи забезпечення добривами.

Розміри земельних площ мають значний вплив на рівень ефективності виробництва окремих видів аграрної продукції [7, с. 60–61]. Оскільки 3,2% сільськогосподарських підприємств Черкащини спеціалізуються на вирощуванні цукрових буряків, доцільним є виявлення впливу розміру площ цієї культури на рівень дохідності її виробництва методом групування. Матриця спостереження містить 55 господарських одиниць, які синтезовані в шість груп. Сукупність виробників цукрової сировини ми поділили прагматично [8]: спочатку виділено

дрібні площі (до 50 га) та великі (понад 1000 га), а решта – пропорційно від розмаху варіації на чотири групи від середнього. За результатами групування встановлено, що переважно зі збільшенням розмірів посівних площ під цукровим буряком у сільгоспідприємствах Черкаської області спостерігається підвищення дохідності їх діяльності (табл. 5).

Хоча ця закономірність не є абсолютною, але все ж у п'ятій групі підприємств за розміром зібраної площі під цукровим буряком досліджені показники ефективності виробництва є вищими проти не лише першої, другої, третьої, четвертої, а й шостої груп. Зокрема, у п'ятій групі підприємств порівняно з першою розмір прибутку на одне підприємство є вищим у 6,8 раза, з 1 га – у 4,5 раза, рівень рентабельності – на 26,2 в. п., а порівняно з останньою групою розмір прибутку на одне підприємство та з 1 га вищий у 1,2 раза, рівень рентабельності – на 5,3 в. п. Це пояснюється тим, що підприємства з більшими посівними площами сільськогосподарських культур і, відповідно, розмірами земельних ресурсів власних підприємств мають міцнішу матеріально-технічну

Таблиця 4

Виробництво цукрових буряків у сільськогосподарських підприємствах Жашківського району Черкаської області в 2014 р.

Підприємство	Зібрана площа, га	Валове виробництво, збір, ц	Урожайність, ц/га	Виробнича собівартість 1 ц, грн.	Питома вага підприємств у площі, %	
					району	області
ПСП «Аскольд Агро»	373	246122	659,8	20,4	8,5	2,2
ПСП «Добробут»	305	195070	639,6	41,6	6,9	1,8
ФГ «Степ»	330	224784	681,2	35,7	7,5	1,9
ПСП «Олександрівка»	153	99470	650,1	26,3	3,5	0,9
ПП «Шанс»	296	167873	567,1	33,6	6,7	1,7
ПСП «Відродження»	146	83688	573,2	32,1	3,3	0,8

Джерело: розраховано на основі даних сільськогосподарських підприємств

Таблиця 5

Вплив розміру зібраної площі цукрового буряка на рівень дохідності в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області, 2014 р.

Показники	Групи підприємств за розміром зібраної площі під цукровим буряком, га						По всіх групах
	I до 50	II 50,01–100	III 100,01–250	IV 250,01–500	V 500,01–1000	VI понад 1000	
Кількість підприємств, од.	17	10	10	9	2	7	55
Середня зібрана площа в розрахунку на одне підприємство, га	48,6	87,4	187,2	414,6	731,9	1219,2	314,5
Середня врожайність, ц/га	425,6	528,3	529,1	516,9	513,7	488,9	499,0
Прибуток (тис. грн.) від вирощування цукрового буряка в розрахунку на:							
одне підприємство	628,3	2167,1	2435,4	2582,3	4256,4	3687,5	2522,1
1 га зібраної площі	3,5	6,4	7,2	9,6	15,9	13,1	8,0
Рівень рентабельності, %	10,3	20,7	23,1	25,8	43,5	38,2	24,7

Джерело: розраховано на основі даних Головного управління агропромислового розвитку Черкаської облдержадміністрації

Таблиця 6

**Основні економічні показники діяльності бурякосійних підприємств
у Черкаській області, 2014 р.**

Підприємство	Валове виробництво, ц	Собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн.	Прибуток від реалізації 1 ц, грн.	Рівень рентабельності, %	Питома вага виробництва продукції, у % до області
ПСП «Олександрівка»	99470	28,3	50,8	179,7	1,2
ПП «Шанс»	167873	34,4	53,9	156,6	1,9
ПСП «Аскольд Агро»	246122	34,2	50,1	146,5	2,9
ФГ «Степ»	224784	38,1	50,9	133,6	2,6
ТОВ «Новий світ Агро»	41267	15,9	18,4	116,0	0,5
ТОВ «Весна»	34506	27,5	31,6	114,9	0,4
ПСП «Добробут»	195070	44,8	49,0	109,3	2,3
ПСП «Відродження»	83688	50,5	52,5	104,0	1,0
ФГ «АФ «Базис»	73074	32,6	23,3	71,4	0,8

Джерело: розраховано на основі даних річних звітів сільськогосподарських підприємств

базу, більш кваліфікованих працівників [9], що в сукупності призводить до порівняно вищих рівнів дохідності їх функціонування.

Дослідження показали, що найвищу врожайність отримали підприємства третьої та другої груп у розмірі 529,1 ц/га та 528,3 ц/га відповідно, а в п'ятій групі, де найвищі показники ефективності виробництва, врожайність менша на 14,6 ц/га, 15,4 ц/га та 3,2 ц/га порівняно з другою, третьою та четвертою групами відповідно. Такий стан справ підтверджує розвиток буряківництва в сільськогосподарських підприємствах із великими посівними площами екстенсивним шляхом.

Однак на Черкащині є низка сільськогосподарських підприємств із питомою вагою виробництва продукції менше 3,0% від обласного рівня, які досягають високих економічних результатів діяльності за рахунок ведення інтенсивного буряківництва (табл. 6).

Рівень рентабельності таких агропідприємств у 2014 р. склав від 71,4% (ФГ «АФ «Базис» Уманського району) до 179,7% (ПСП «Олександрівка» Жашківського району), а прибуток від реалізації 1 ц продукції – від 18,4 грн. (ТОВ «Новий світ Агро» Уманського району) до 53,9 грн. (ПП «Шанс» Жашківського району).

Висновки. Отже, галузь буряківництва в Черкаській області має позитивну динаміку розвитку та характеризується частковим збільшенням посівних площ, зростанням рівня врожайності і, як наслідок, збільшенням валового виробництва цукрових буряків. Однак для підтримання такого рівня галузі, забезпечення подальшого динамічного її розвитку та підвищення ефективності цукробурякового виробництва необхідно дотримуватися науково обґрунтованих технологій виробництва, оптимально використовувати виробничі ресурси, підвищувати рівень спеціалізації бурякосійних госпо-

дарств, оптимізувати посівні площі під цукровими буряками. Сучасний стан буряківництва вимагає створення необхідних умов для забезпечення високої врожайності цукрових буряків шляхом освоєння інтенсивних технологій із застосуванням усіх агробіологічних засобів вирощування в комплексі з високоякісним їх виконанням в оптимальні строки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ткаченко Н.М. Шляхи подолання кризових явищ у цукровій промисловості / Н.М. Ткаченко // Економіка АПК. – 2009. – № 8. – С. 46–49.
2. Томілін О.О. Сучасний стан та перспективи розвитку цукрової галузі України // Наукові записки. Серія «Економіка»: зб. наук. пр. – Острого: Острозька академія, 2012. – Вип. 19. – С. 233–236.
3. Пархомець М.К. Організаційно-економічні засади підвищення ефективності функціонування цукробурякового підкомплексу АПК: [монографія] / М.К. Пархомець, О.Р. Олійник. – Тернопіль: ТНЕУ, 2013. – 260 с.
4. Сільське господарство Черкащини – 2014 р.: стат. зб. – Черкаси, 2015. – 252 с.
5. Сільське господарство Черкащини – 2010 р.: стат. зб. – Черкаси, 2011. – 253 с.
6. Чекотовський Е.В. Основи статистики сільського господарства: [навч. посіб.] / Е.В. Чекотовський. – Київ: КНЕУ, 2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ubooks.com.ua/books/000239/inx18.php>.
7. Нестерчук Ю.О. Ресурсний потенціал підприємств продуктових підкомплексів АПК: [монографія] / Ю.О. Нестерчук, Н.В. Бутко. – Черкаси: ЧНУ, 2013. – 216 с.
8. Лисецький А.С. Цукробуряковий комплекс України: теорія і практика розвитку / А.С. Лисецький, О.П. Амбросенко, Ю.В. Онищук // Агросвіт. – 2010. – № 7. – С. 30–36.
9. Кузьома В.В. Розміри земельних площ кожного окремого підприємства повинні бути оптимальними / В.В. Кузьома // Вісник аграрної науки Причорномор'я. Серія «Економічні науки». – Миколаїв, 2007. – Вип. 1(39). – С. 114–119.